

Н. В. Кондратенко,*д-р філол. наук, проф.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**завідувач кафедри прикладної лінгвістики*

ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ У СПІЛКУВАННІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПІВ

Статтю присвячено дослідженню вербальної агресії у спілкуванні в соціальних мережах. Для аналізу обрано стереотипне ставлення до представників інших етносів – етнічний гетеростереотип, вербалізований на лексичному і граматичному рівнях. Схарактеризовано поняття вербальної агресії, конфліктного спілкування та інвектив у кореляції цих термінів. Обрано для розгляну етноніми «ром» і «циган», представлені у тлумачних словниках, фразеологізмах і дописах соціальних мереж. Продемонстровано вираження вербальної агресії як протиставлення «свого» і «чужого» на рівні репрезентації етнічних стереотипів у соціальних мережах.

Ключові слова: вербальна агресія, етнічний стереотип, конфліктне спілкування, соціальна мережа, коментування, допис.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вербальна агресія як невід’ємний складник конфліктного спілкування представлена в різних формах комунікативної взаємодії, серед яких останнім часом набуває популярності спілкування в соціальних мережах. Мовці проводять чимало часу, вітаючи один одного зі святами, коментуючи певні події, розповідаючи про власні вчинки тощо. Віртуальна реальність для окремих користувачів соціальних мереж є більш реальною, ніж об’єктивна дійсність. Відповідно і форми комунікативної взаємодії, що мають місце в реальному спілкуванні, використовуються в соцмережах. При цьому мовці, стримувані в реальності етичними або соціальними обмеженнями, через певний ступінь анонімності і свободи у віртуальному просторі висловлюються набагато відвертіше, не дбаючи про наслідки своїх вербальних дій. Зважаючи на це, деякі проблемні питання, що мають суперечливе ставлення завдяки неоднозначності сприйняття в українському суспільстві (наприклад, нетрадиційна сексуальна орієнтація, дозвіл абортів та евтаназії і под.), у соціальних мережах обговорюються досить відверто. Натомість в офіційних ЗМІ і реальному спілкуванні мовці обережні щодо висловлених оцінок й упередженого ставлення, тому демонструють свою толерантність і позитив щодо таких питань. На нашу думку, серед таких проблем чільне місце належить ставленню українців до представників інших національностей (як і загалом у світі сприйняття представників чужої культури), зокрема, якщо ці представники перебувають в одному територіальному і культурному просторі. Стереотипне уявлення про «чужинців» у такому разі є здебільшого негативним, що не вербальному рівні виражається через стилістично знижені і негативно забарвлені лексеми, заклики до знищення й обмеження прав тощо. Незважаючи на тенденцію до полікультурності і глобалізації в сучасному світі, виявлення негативного ставлення до представників інших етносів в агресивній формі має місце саме в побутовому, неформальному спілкуванні, тобто за умови, коли мовці не намагаються відповідати ідеалізованій моделі поведінки. Саме такий тип спілкування демонструють соціальні мережі, передусім це стосується не підготовлених дописів, розміщених на сторінках користувачів, а коментарів до таких дописів. Ми

обрали для аналізу комунікативної поведінки мовців, що ґрунтується на актуалізації етнічних стереотипів, коментарі й дописи в мережі Facebook щодо ромського (циганського) етносу.

Ступінь розроблення проблеми у мовознавстві. Проблеми вербальної агресії було вивчено зарубіжними (Т. Воронцова, В. Жельвіс, Р. Лакофф, А. Налчаджян, Ю. Щербініна та ін.) та українськими (Л. Білоконенко, Н. Войцехівська, О. Ставицька, О. Фадєєва, С. Форманова та ін.) лінгвістами. Основну увагу приділено співвідношенню понять «конфлікт» й «агресія», а також мовним засобам вираження вербальної агресії в різних комунікативних ситуаціях. Питання міжкультурної комунікації та етнічних стереотипів розглянуто у працях І. Голубовської, В. Кононенка, В. Манакіна, В. Маслової, С. Тер-Мінасової та ін., де поняття етнічного стереотипу є центральним і теорії міжкультурних відносин. Проте актуалізація стереотипних уявлень про представників інших національностей через вербальну агресію ще не ставала предметом лінгвістичного дослідження.

Мета дослідження – простежити реалізацію вербальної агресії користувачів соціальних мереж в обговоренні представників інших етносів, що актуалізує наявність оцінних компонентів у гетерестереотипах. Мета зумовила розв’язання таких **завдань**: визначити поняття вербальної агресії, проаналізувати лексичні і граматичні маркери вираження вербальної агресії, виявити особливості актуалізації етнічного стереотипу через вербальну агресію. Для аналізу було обрано один етнічний гетеростереотип – уявлення українців про представників ромської національності, репрезентовані під час обговорення різних проблем у соціальних мережах.

Об’єкт дослідження – вербальна агресія у спілкуванні в соціальних мережах, а **предмет** – етнічний гетеростереотип «циган» у лінгвосвідомості українців.

Джерельною базою для дослідження слугували коментарі користувачів українського сегменту соціальної мережі Facebook загальною кількістю понад 300 дописів, зібраних у період 2018–2019 роки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття етнічного стереотипу належить насамперед до галузі міжкультурної комунікації, оскільки ґрунтується на протиставленні «свого» і «чужого»: «розумом людина може цілковито усвідомлювати безглуздість конфлікту «своїх» і «чужих» цінностей, проте в підсвідомості все одно залишається уявлення про своє як таке, що ліпше за чуже» [5, с. 34]. Критеріями для такого протиставлення поміж іншими є етнічні: «Основними критеріями для виділення лінгвокультурних типажів ‘чужаків’ в українській мовній картині світу є територіальна належність, віросповідання, соціальний статус, зовнішність, мовні й мовленнєві особливості, тип поведінки на ‘своєї’ (‘нашій’) території, етнокультурна унікальність» [2, с. 15], а часто комплекс параметрів, за якими людина сприймається як «чужа». Більшості з цих параметрів відповідають роми – представники давнього етносу, що проживає на території України.

На позначення представників ромського етносу в українській мові використовуються дві лексеми – етноніми «роми» і «цигани». Останнім часом навіть спостерігаємо певне термінологічне протиставлення цих понять, напр.: *Чи знаю я, що є не цигани, а роми? Знаю. На Західній Україні є цілі села, де живуть представники ромської етнічної меншини. І це доволі заможні поселення, там освічені люди зі своєю культурою і звичаями. Живуть, підкоряються законодавству України, працюють, одружуються і т.д. А в назві «цигани», яке склалось історично, і використовують для означення кочівників – нічого страшного не бачу. Ця назва використовується і ромами у багатьох назвах, тому спекулювати на цьому чи скаржитись на пост – не треба*

(допис А. Боднар від 24.07.2018). Саме такий підхід переважно фіксуємо серед пересічних громадян – авторів дописів і коментарів у соцмережах.

Етнонім «роми» набув поширення в останні десятиліття за часів незалежності України, проте він не зафіксований у словниках. Етнонім «циган» відомий в українській мові давно, проте він має нейтральну семантику за словниковим значенням: **Цигани**, мн. (одн. циган, а, чол.; циганка, и, жін.). – Народність індійського походження, що живе невеликими групами майже в усіх країнах світу; особи, які належать до цієї народності; // Трупа, хор, що складається з осіб цієї народності [6, Т. 11, с. 208]. Жодних оцінних компонентів у структурі значення немає, проте українські прислів'я і приказки зафіксували такий аксіологічний шар семантики цього етноніму: *Казав циган: нема правди в світі, тільки в бога та в мене трошки; Крутить, як циган сонцем; Пристав, як циган до точила; Циганові забожиться, що батогом ляснуть; Ласий, як циган до сала; Багатий, як циган на блохи; Надіявся циган на пироги, та борщу не їв; Як бере циган сіно, каже: я сокиру насталю, як набрав каже: зроблю, а як за ворота вийде – і цього з його буде.* У наведених прислів'ях цигани характеризуються як брехливі і бідні люди, які прагнуть отримати задарма певні переваги. При цьому етнонім «роми» у прислів'ях не вживають. Н. Зіневич зазначає: «У багатьох значеннях фразеологізмів з етнонімом цигани простежується негативно-оцінна характеристика. Як правило, цигани зображуються як брехуни, злодії, жебраки, гравці причому деякі з якостей, якими українці наділяють циган, повторюються і в стереотипах, що відносяться до інших народів (євреїв, татар, греків). Їм приписують такі ж характеристики, як і циганам – злодії, злочинці, жебраки, брехуни, марнославні. Однак існує низка позитивних конотацій у фразеологізмах: талановиті, музикальні, вправні, майстерні, витривалі, темпераментні» [4, с. 10].

Проте у соцмережах користувачі, обговорюючи ромів або події, в яких роми брали участь, переважно обирають не нейтральну позицію, а конфліктну, вдаючись до вербальної агресії. На мовному рівні до мовної агресії уналежнюють як нейтральну лексику, так і «емоційно насичені слова, вульгаризми, експлетиви сварки, богохульства тощо» [3]. Розглянемо основні мовні засоби вираження агресії на адресу ромів, представлені в соцмережах.

На лексичному рівні серед маркерів вербальної переважають інвективи і стилістично знижена лексика на позначення представників ромського етносу, напр.: ... *цигани це просто непотріб який треба ставити в рамки закону і нехай тоді шукають свій куточок на землі* (24.07.2018); *Це злодюги і безпардонні люди. Чому ми маємо розуміти їхній спосіб життя? Нехай вони підлаштовуються під нормальних, а не ми маємо розуміти халявициків* (25.07.2018); *Це дармоїди* (10.04.2019). У наведених прикладах вжито інвективи у широкому значенні – мовні одиниці, вжиті у дискурсі «з метою образи співрозмовника» [1, с. 235]. С. Форманова вважає інвективи вербальною агресією, яка «вживається замість фізичної сили, але яка має властивості образи й агресії, що виявляється в мотиві мовленнєвої діяльності та конкретній мовленнєвій ситуації» [7, с. 25]. На нашу думку, вербальна агресія, як і інвективи, не завжди адресовані співрозмовнику і не обов'язково передбачають конфліктну взаємодію між комунікантами. В інтернет-спілкуванні дописи й коментарі учасників дискусії часто не суперечать одне одному і не містять протилежних думок, а є висловленням агресивно маркованої позиції щодо певної ситуації або особи. Саме таку ситуацію спостерігаємо в актуалізації стереотипного ставлення до ромського етносу.

Фіксуємо субстантивні номінації оцінного характеру, що пов'язані з видом занять і професіями ромів, переважно нечесними з погляду суспільної моралі –

конокради, злодії, крадії тощо, напр.: *Цигани – злодії, аферисти, конокради* (7.04.2019); ад'єктивні номінації, напр.: *Ледачі, хитрі, шахраї. Жах для суспільства* (24.04.2019) і характеристики дієслівного характеру, напр.: *Від них тільки проблеми: наркотою торгують, обдурюють, крадуть, просто паразити, та й годі* (6.11.2018). Наведені лексеми вже мають негативно оцінну семантику на периферії структури значення, напр., Паразит. – 1. Організм, що живе всередині іншого організму або вростає в нього і живиться його тканинами, соками і т. ін. 2. перен. Той, хто живе, експлуатує чужу працю. 3. розм. Той, до кого ставляться з презирством через його негативні якості [6, Т. 6, с. 63]. вжито в контекстах у другому і третьому, переносних, значеннях. Також наявна негативна конотація в словах, що передають семантику: презирство, негативні якості.

У проаналізованому матеріалі трапляються й фразеологізми оцінного характеру, напр.: *Плем'я хамово, то такі люди, що для звичайної людини біда, то для цигана норма, а нацисти вбивали всіх не дивлячись, чи то циган, чи то українець чи то єврей, чи то росіянин* (7.04.2019). Тут представлено фразеологізм біблійного походження з притчі про Ноя та його синів, де нащадки Хама представлені як ті, хто не поважає батьків. Тут вжито у значенні неповаги до інших людей загалом.

До лексичних показників вербальної агресії належать і порівняння ромів з тваринами або комахами як виразник образи, напр.: *Циганські мордяки і цим все сказано. Моя б воля я б їх у клітках тримала, як макак. Хоча від макаки менше зла ніж від циган* (14.10.2018); *Як дикі по всій Україні ці мавпи лазять. Крадуть, гроші просять засерають все кругом себе. На яких правах вони взагалі на території України перебувають?* (10.04.2019). Використання номінацій тварин на позначення людей передбачає приписування останнім тваринних якостей, а в цьому випадку йдеться про те, що люд походять від мавп, але окремі представники людства ще не пройшли еволюційний шлях, тобто є нерозвиненими або не зовсім людьми. Н. Войцехівська зазначає: «Використання в діалозі назв тварин (зоосемантичних метафор) у функції інвективів – це доволі поширена практика бруднослів'я, побудована на прийомі приписування тваринам певних недоліків у зовнішньому вигляді чи характерних звичках» [1, с. 239]. Саме це образливе порівняння наявне в коментарях користувачів соцмереж. У свою чергу використання номінацій шкідливих комах вказує на зневажливе ставлення до ромів через таке порівняння. У такому ж значенні використано й номінації комах, напр.: *Малувато громлять цих паскуд! Вони як таргани розповзаються* (24.07.2018). Крім використання лексеми «тарган», у коментарях зафіксовано й лексему «трутень», що вживають у переносному значенні для найменування нероби, ледачої людини, напр.: *Ви що з глузду з'їхали? Яка толерантність? Їм палять оселі не за їхню доброту душевну. Цілу історію їх гнобили, а що ще робити з трутнями, які за всю свою історію ніде не працювали, тільки просять в крадуть* (10.04.2019).

Крім лексичних маркерів вербальної агресії, наявні й **граматичні**, зокрема це спонукальні та розповідні речення, що містять заклики до депортації або знищення ромського етносу, напр.: *Депортувати всіх до ноги. Цигани – це паразити, на тілі людини* (11.09.2018); *Нація соціальних паразитів. В резервацію!* (10.04.2019); *Усіх їх треба відправити, у Аушвіц..!!! Там їх дім реальний..!!!!!!*; (11. 09.2018); *Навіщо вони нам, депортуйте їх до Румунії* (24.04.2019). Фіксуємо як прямі заклики імперативного характеру, так і вислови-припущення чи пропозиції перформативного характеру з рекомендацією обмеження у правах, виселення або знищення ромів. Такі заклики поєднуються з інвективами і стилістично зниженою лексикою, що посилюють

вербальну агресію. при цьому на рівні змісту прямі заклики і висловлення-пропозиції не відрізняються, вони всі є ксенофобськими, напр.: *Хороший циган – дохлий циган*) (11.09.2018)

Як бачимо, вербальне вираження вербальної агресії щодо ромів вказує на відсутність толерантності, наявність національних стереотипів, що виражається у використанні інвективів, стилістично зниженої лексики й закликів щодо знищення або виселення ромів з України.

Висновки і перспективи дослідження. Вербальна агресія у спілкуванні в соціальних мережах має скерування на об'єкт обговорення, а не на співрозмовників. Відносна анонімність учасників взаємодії дозволяє висловлюватися відверто, тому спілкування демонструє неприховану агресію щодо представників іншого етносу – ромів. Основними засобами вираження вербальної агресії є інвективи, стилістично знижена лексика, зоосемантичні метафори; на граматичному рівні – спонукальні конструкції з вимогами насильницьких дій щодо представників ромського етносу. Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні агресивної мовленнєвої поведінки користувачів соціальних мереж.

Література

1. *Войцехівська Н. К.* Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти. Монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 404 с.
2. *Дубчак О. П.* Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореферат дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2009. 24 с.
3. *Жельвис В. И.* Вербальная агрессия // Юрислингвистика. 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-1>
4. *Зіневич Н. О.* Циганський етнос в Україні (історіографія і джерела) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. К., 2005. 20 с.
5. *Манакін В. М.* Мова і міжкультурна комунікація. К. : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
6. Словник української мови в 11 т. К. : Наука, 1970–1980.
7. *Форманова С. В.* Інвективи в українській мові. Монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.

References

1. *Voicehovskaya, N. K.* (2018), *Conflict Discourse: Structural-Semantic and Communicative-Pragmatic Aspects* [*Konfliktnyy diskurs: strukturno-semantychnyy i komunikatyvno-prahmatchynyy aspekty*]. Vydavnychyu dim Dmytra Buraho, Kyiv, 2018, 404 p.
2. *Dubchak, O.* (2009), *Conceptual opposition "his" – "stranger" in the Ukrainian language picture of the world: Author's thesis* [*Kontseptual'na opozytsiya «sviy» – «chuzhyy» v ukrayins'kiy movniy kartyni svitu: avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk*], Kyiv, 2009. 24 p.
3. *Zhelvis, V.* (2011), *Verbal aggression* [*Verbal'naya ahressyya*], Jurislingvistika, [Electronic resource], Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnaya-agressiya-1>
4. *Zinevich, N. O.* (2005), *Gypsy ethnos in Ukraine (historiography and source): Author's thesis* [*Tsyhans'kyu etnos v Ukrayini (istoriohrafiya i dzherela): avtoreferat dys.*], K., 2005. 20 p.

5. Manakin, V. M. (2012), *Language and intercultural communication* [*Mova i mizhkul'turna komunikatsiya*], Academy, Kyiv, 2012, 288 p.

6. *Dictionary of the Ukrainian language in 11 T.* [*Slovnnyk ukrayins'koyi movy v 11 T.*], Nauka, Kyiv, 1970–1980.

7. Formanova, S. V. (2012), *Invection in the Ukrainian language* [*Invektyvy v ukrayins'kiy movi*], Publishing House of Dmitry Burago, Kyiv, 2012, 336 p.

Н. В. Кондратенко,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра прикладной лингвистики*

ВЕРБАЛЬНАЯ АГРЕССИЯ КОММУНИКАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ: АКТУАЛИЗАЦИЯ ЭТНИЧЕСКИХ ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПОВ

Статья посвящена исследованию вербальной агрессии в коммуникации в социальных сетях. Предметом анализа послужило стереотипное отношение к представителям иных этносов – этнический гетеростереотип, вербализованный на лексическом и грамматическом уровнях. Охарактеризовано понятие вербальной агрессии, конфликтного общения и инвектив в корреляции этих терминов. Выбраны для рассмотрения этнонимы «ром» и «цыган», представленные в толковых словарях, фразеологизмах и сообщениях социальных сетей. Продемонстрировано выражение вербальной агрессии как противопоставление «своего» и «чужого» на уровне репрезентации этнических стереотипов в социальных сетях.

Ключевые слова: вербальная агрессия, этнический стереотип, конфликтное общение, социальная сеть, комментарий, пост.

N. V. Kondratenko,

*Odesa National I. I. Mechnykov University,
Department of Applied Linguistics*

VERBAL AGGRESSION IN COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS: ACTUALIZATION OF ETHNIC HETEROSTEREOTYPES

The article is devoted to the study of verbal aggression in communicating in social networks. For the analysis, stereotyped attitude towards representatives of ethnic groups is chosen – ethnic heterostereotype, verbalized on lexical and grammatical levels. The concept of verbal aggression, conflict communication and invective in the correlation of these terms is described. Selected for the consideration ethnonyms «Roma» and «Gypsies», presented in the explanatory dictionaries, phraseologisms and posts of social networks.

The purpose of the study is to trace the implementation of the verbal aggression of users of social networks in the discussion of representatives of other ethnic groups, which actualizes the presence of estimated components in heterostereotypes.

The object of the study is verbal aggression in communication in social networks, and the subject is an ethnic heterosexual «Gypsy» in the lingual consciousness of Ukrainians.

The source for the study was the comments from users of the Ukrainian segment of the social network Facebook with a total of more than 300 posts collected in the period 2018–2019.

The expression of verbal aggression as the opposition of «own» and «alien» at the level of representation of ethnic stereotypes is demonstrated. Despite the tendency towards

multiculturalism and globalization in the modern world, revealing the negative attitudes towards representatives of other ethnic groups in an aggressive form takes place precisely in everyday, informal communication, that is, provided that the speakers do not attempt to conform to the idealized model of behavior. It is this type of communication that demonstrates social networks, in particular, it concerns non-prepared posts posted on user's pages, and comments on such posts.

It is proved that verbal aggression in communicating in social networks has a focus on the subject of discussion, and not on interlocutors. Relative anonymity of the participants in the interaction allows expressing openly, therefore, communication demonstrates an undisguised aggression against the representatives of another ethnic group – the Roma. The main means of expression of verbal aggression are invective, stylistically reduced vocabulary, zoosemantic metaphors; at the grammatical level – incentive structures with the requirements of violent actions against the representatives of the Roma ethnic group.

Key words: verbal aggression, ethnic stereotype, conflict communication, social network, commentary, post.